

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

Výchova a vzdělání u Maxe Schelera

Michala Bednářová

Bakalářská práce

Pardubice 2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Michala BEDNÁŘOVÁ**
Osobní číslo: **H08193**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Výchova a vzdělání u Maxe Schelera**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce výchova a vzdělání u M. Schelera bude především textovou analýzou vybraných titulů pramenné literatury, studentka se bude zabývat problematikou poznání, souvislostí mezi vztahem člověka ke světu a jemu odpovídajícími formami vědění. Práce se zaměří na problematiku souvislosti mezi citem a poznáním, výchovným působením a emocionální vztahovostí (sympatie).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Scheler M. Místo člověka v kosmu. Praha: Academia 1968. Scheler, M. O studu. Praha: MF 1993. Scheler, M. Řád lásky. Praha: Vyšehrad 1971. Scheler, M. Můj filosofický pohled na svět. Praha: Vyšehrad 2003. Scheler, M. Wesen und Formen der Sympatie. Bonn: Cohen Verlag 1926. Langgrebe, L. Filosofie přítomnosti. Praha: Academia 1968. Heidegger, M. Bytí a čas. Praha: OIKOYMENH 1996.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.
Katedra filosofie

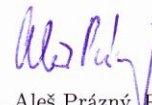
Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2011**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlášení:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích 31.3. 2011

Michala Bednářová

Poděkování:

Děkuji vedoucí své práce paní doc. PhDr. Naděždě Pelcové, CSc., za příjemnou spolupráci skýtající jak mnohé inspirující podněty, tak i řadu věcných připomínek a rad. Dále děkuji své rodině, která mě podporovala po celou dobu mého studia.

Abstrakt:

Tato práce popisuje proces vzdělávání člověka během jeho života. Pomocí citu chápal Scheler metafyziku, kterou se snažil přetvořit. Nazývá ji spásným věděním, které umožňuje vzdělání. Dalším problémem je problém hodnot. Každý člověk má jinou hierarchii hodnot. Co je pro jednoho dobré, může být pro druhého špatné a opačně. Scheler vytvořil systém jehož jádrem je řád lásky a nenávisti, tedy ordo amoris. Na podstatu člověka můžeme nahlížet pěti různými způsoby. Nazývají se idejemi. První idea je náboženská, druhá je idea homo sapiens, třetí ideou je idea homo faber, čtvrtá je idea člověka a jeho potřeba řeči. Poslední idea je idea lidského sebevědomí. Člověk na rozdíl od zvířete vykonává duchovní činy, člověk jako jediný dokáže říci „ne“. Scheler je přesvědčen, že ve sféře člověka se setkáváme s objektivním duchem. Vzdělání vede k ušlechtilému člověku. V této práci rozdělují podle Schelera vzdělání na dva procesy. Vzdělání je jedinečné určení. Člověk je schopen trojího vědění. První je vědění vzdělávající, druhé panující a třetí je vědění spásné. Veškeré vědění podle Schelera je od božství a pro božství.

Klíčová slova: Scheler, ordo amoris, vzdělání, idea, vědění.

Abstract:

This paper describes the process of training a person during his life. With the metaphysics of feeling understood Scheler, which is trying to transform. A saving called her management that allows education. Another problem is the problem of values. Everyone has a different hierarchy of values. To what is a good thing can be bad for another and vice versa. Scheler created a system whose core is the law of love and hatred, thus *Ordo amoris*. Human nature can be seen in five different ways. Called are ideas. The first is a religious idea, the second is the idea of *homo sapiens*, the third idea is the idea of *homo faber*, the fourth is the idea man and his need for speech. The last idea is the idea of human self-esteem. Man, unlike animals to perform religious acts, as the only man able to say "no". Scheler believes that in the realm of human encounter with the objective spirit. Education leads to a noble man. This work is divided according to Scheler education in the two processes. Education is a unique destination. Man is capable of triple-knowledge. The first is knowledge of learners, second and third prevailing knowledge is redemptive. All knowledge is under Scheler of divinity and deity.

Key words: Scheler, *ordo amoris*, education, the idea of knowledge.

ÚVOD:	8
1. ŽIVOTNÍ OSUDY MAXE SCHELERA	10
2. SNAHA O VYTVOŘENÍ NOVÉ METAFYZIKY	13
2.1 METAFYZIKA JAKO OBRAT K VĚDĚNÍ	14
3. HODNOTY A VYTVOŘENÍ ORDO AMORIS	15
3.1 PODSTATA ČLOVĚKA A PRAMEN HODNOCENÍ.....	15
3.2 ORDO AMORIS	16
3.3 ETIKA Z HLEDISKA ORDO AMORIS	18
3.4 CITY A HODNOTY	19
3.5 HODNOTY LÁSKY	22
4. IDEJE PODSTATY ČLOVĚKA	24
4.1 IDEA NÁBOŽENSKÁ.....	24
4.2 IDEA HOMO SAPIENS	24
4.3 IDEA HOMO FABER	25
4.4 IDEA ČLOVĚKA A JEHO POTŘEBA ŘEČI.....	26
4.5 IDEA LIDSKÉHO SEBEVĚDOMÍ	26
5. DUCHOVNÍ BYTOST A JEJÍ SROVNÁNÍ SE ZVÍŘETEM	28
5.1 ČLOVĚK A DUCH.....	28
5.2 ČLOVĚK A ZVÍŘE	29
6. VLASTNOSTI ČLOVĚKA	33
7. VZDĚLÁNÍ	37
7.1 VĚDĚNÍ	39
7.2 VĚDĚNÍ PANUJÍCÍ.....	39
7.3 VĚDĚNÍ VZDĚLÁVAJÍCÍ.....	40
7.4 VĚDĚNÍ SPÁSNÉ.....	42
7.5 USPOŘÁDÁNÍ VĚDĚNÍ	42
ZÁVĚR:	44
POUŽITÁ LITERATURA:	45

Úvod:

Max Scheler vycházel z novokantovství, zabýval se i fenomenologií a filosofickou antropologií. Významně ho ovlivnili například Edmund Husserl, Emmanuel Kant, Henri Bergson nebo Friedrich Nietzsche.

Scheler výrazně rozvinul Husserlovo heslo „k věcem samým“ a rozšířil studie fenomenologie ve spoustě ohledů. Kritizoval například akademismus filosofických škol a filosofie, jako pouhých dějin myšlení. Měl velký zájem o empirické vědy a jejich využití v myšlení. Své myšlenky vyjadřoval srozumitelně, vyrovnával se s různými postoji a směry. Snažil se vysvětlit otázky spojené s lidským životem a posláním člověka v rámci celého vesmíru.

Svým dílem ovlivnil řadu dalších filosofů, mezi které patří například Martin Heidegger nebo Jean–Paul Sartre. Z českých filosofů to byl například Emanuel Rádl nebo Jan Patočka.

V první kapitole se nachází stručný přehled Schelerova osudu, jeho fenomenologické zařazení i změny názorů během první světové války. Popisují zde jeho zájmy i mimořádné nadání, které se převážně projevilo ve vědách, jako je filosofie, sociologie, politologie, pedagogika či etika.

Druhá kapitola se zabývá jeho snahou vytvořit novou metafyziku. Uvědomuje si, že v metafyzice měla vždy své centrum filosofie. Není však toho názoru, že samotná metafyzika by měla být přístupná pomocí rozumu. Podle Schelera by měla být chápána na základě citu. Svoje první pokusy staví na etice. Osou jeho myšlení je opření nižších hodnot o vyšší.

Hodnotám a následnému vytvoření ordo amoris se věnuje ve třetí kapitole. Tato kapitola je velice rozsáhlá. Zabývám se zde hodnotami i jejich rozdělením, ordo amoris i etice, která je na ordo amoris založená a která je vybudovaná na stupnici hodnot. Schelerova sociologie vědění čerpá převážně z Marxova učení o společnosti. Řád lásky, neboli ordo amoris, zakládal na individualizaci. K hierarchii hodnot Scheler přiřadil i hierarchii emocionálních stupňů. Tyto hodnoty zde také více přibližují, neboť plně odpovídají citům na kterých stojí

naše jistoty. Každý předmět zaujímá své konkrétní místo na žebříčku hodnot lásky.

Ve čtvrté kapitole se zabývám pěti různými způsoby, kterými můžeme pohlížet na člověka. První z nich je idea náboženská, která se vyskytuje zejména v církvi. Druhá je idea homo sapiens, ta rozlišuje člověka od zvířete, neboť člověk je tvor, který má rozum. Idea homo faber je třetí, ta naopak od ideje homo sapiens odmítá lidský rozum a člověka se zvířetem staví na stejnou úroveň. Čtvrtou ideu za Schelerova života nikdo nechápal, je to lidská potřeba řeči. Člověk cítí povinnost řeči a zároveň touhu vykonávat statky a umělecká díla. Poslední ideou je idea lidského sebevědomí, tato idea přijala Nietzscheho teorii nadčlověka.

V páté kapitole srovnávám člověka se zvířetem. Člověk je zde chápán jako duchovní bytost. Srovnání zvířete s člověkem je velice obtížné, neboť zvíře se přizpůsobuje životním podmínkám, člověk se přizpůsobovat neumí.

Vlastnostmi člověka se zabývám v šesté kapitole. Blíže specifikuji Schelerovo pochopení pokory, úcty, studu i pocit strachu.

V poslední části rozebírám samotné Schelerovo vzdělání. To chápe jako jedinečné určení. Vzdělání se objevuje všude, při každodenní činnosti. Člověk je schopen trojího vědění, je to vědění panující, vzdělávající a spásné. Vzdělávající vědění se od zbylých dvou zásadně odlišuje. Na závěr systematizuji jednotlivá vědění a vymezuji jejich použití pro člověka.

1. Životní osudy Maxe Schelera

Max Scheler se narodil 22. dubna 1874 v protestantské rodině v Mnichově, kde také později maturoval. Dále studoval filosofii, psychologii a medicínu. V roce 1901 proběhlo osudové setkání s Edmundem Husserlem. Sám Scheler se však nikdy nepovažoval za jeho žáka, nebo snad pokračovatele. Byl zařazován mezi zakladatele fenomenologie Husserla a jeho překonavatele Heidegggra. Snažil se propojit filosofii s psychologií, moderní biologii a medicínou. Vypracoval filosofii ducha. Životní poslání člověka spatřoval v činné účasti na duchovním životě a rozvíjení osobnosti. Od Husserla se lišil metodicky i tematicky. Fenomenologicky pojímá emocionální život jako primární rys lidské zkušenosti a to co zakládá schopnost předmětného myšlení. Některé termíny ve fenomenologii opravil, s některými souhlasil a jiné posunul. Na rozdíl od Husserla, který používal pojem eidos, použil Scheler eidetiku, což byla nauka o podstatném.

Po rozvodu se svou první ženou působil jako redaktor a spisovatel ve skromných podmínkách. Jeho první období můžeme nazvat obdobím předválečným, kde jeho hlavním tématem byla etika a fenomenologie citů. U etiky se snažil, aby se neformalizovala a neracionalizovala, zdůvodňoval obsah hodnot a norem. Zkoumal v ní převážně city, které byly podrobeny fenomenologické analýze. Během první světové války se přihlásil jako dobrovolník do německé armády k oddílu válečných vzducholodí, kvůli zdravotním problémům byl však odmítnut. Dál se tedy věnuje tvůrčí práci, ale mění její zaměření. Snaží se obhájit německé jednání při světové válce. Na konci války má načrtnutou soustavu etiky. V roce 1918 byl povolán jako ředitel Institutu sociálních věd a profesor filosofie a sociologie. Po válce se snaží vyzvednout křesťanství, člověka, bytí a smysl dějin, snaží se položit základy křesťanského socialismu.¹ Jan Patočka v předmluvě k Schelerově dílu *Místo člověka v kosmu* uvádí, že první světovou válku Scheler chápe spíše jako přelom, který vedl Evropu znovu k hierarchickým a protiosvícenským ideálům.

¹ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 22..

Když válka skončila, přiklonil se k demokracii, začal se věnovat vyrovnání mezi moderním technickým světem a tematikou ducha a duchovních hodnot. Uvědomuje si, že člověk se proměňuje zároveň se svými dějinami.² Zpracovává čtyři problematiky filosofických disciplín, sociologie vědění a filosofické antropologie, metafyziky a filosofie dějin.

Měl mimořádné filosofické nadání, věnoval se například ještě sociologii, politice a pedagogice. Je také považován za zakladatele filosofické antropologie, sociologie vědění a moderní fenomenologie náboženství. Byl filosofem metafyzického a abstraktně noetického zaměření, ale také citlivým analytikem dějin, lidského volního rozhodování a jednání, hluboké náboženské víry a její kritiky, a jak již bylo řečeno v díle *Můj filosofický pohled na svět*, především etiky.³

Schelerův vývoj prochází mnohými epochami, a proto se mění i jeho názory. Nejdříve se snaží upřednostnit osobního boha, přes kterého jde k pojmu prajsoucná, rozštěpeného v ducha a puzení.

Po jeho smrti nebyly čtyřicet let žádné zmínky ani o něm, ani o jeho díle. I když měl své žáky, kteří se zajímali o jeho práci, nezaložili žádnou školu, která by jeho dílo dále rozvíjela či shrnovala. Přesto, že je jeho dílo mnohotvárné a obsahuje postřehy a nápady, které se týkají mnoha polí, Heidegger a Husserl se stali modernějšími. Sledoval objektivní badatelství, relativitu a kvantovou teorii ve fyzice, různé autonomie života v biologii, útvárovou myšlenku v psychologii, zkoumal také podvědomé a nevědomé, koncepce psychopatologie a psychiatrie, byl schopen klást otázky po smyslu tohoto dění a komentovat ho, proto se stal jedním z nejdůležitějších a nejangažovanějších svědků epochy, na kterých podle Patočky stojí naše současnost.

To, co Nietzsche nazval evropským nihilismem, Max Scheler prožil a promyslel, nejspíš proto byla jeho filosofie orientující. Nihilismus chápe jako zploštění života do empirické oblasti, do sféry užitkových hodnot a kalkulujícího rozvažování. Proti tomuto rozvažování hledá oporu v nahlédnutí. Základem

² PATOČKA, Jan. Předmluva in Scheler, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 10.

³ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 14.

všeho vědění a poznání je akt lásky, který otvírá bytost vůči světu. O tomto pojednává Patočka v předmluvě k Schelerově *Místě člověka v kosmu*.⁴

Díky svému neklidnému životu píše díla, která prozrazují touhu po duchovnosti a citu. Přestože jeho díla ukazují na hluboký vnitřní neklid a neustálé hledání, snažil se o ucelený a konečný výklad bytí.

⁴ PATOČKA, Jan. Předmluva in Scheler, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 7.

2. Snaha o vytvoření nové metafyziky

Filosofie měla vždy centrum v metafyzice a jádrem metafyziky byla první filosofie, která se ptala po bytí. Scheler nebyl první, kdo s metafyzikou přišel, ale vstoupil do jejího studia radikálně, chápal bytí jako přístupné nikoli pomocí rozumu, ale citu, který stojí blíže duchovní podstatě. Landgrebe popisuje Schelerovo pochopení nové metafyziky. Chápal, že musí vyrůstat z nitra lidské subjektivity. Život rostl od abstraktního pojmu rozumového subjektu ke konkrétnímu člověku, je to protiklad ducha a puzení a právě toho Scheler používá, jako odrazového můstku k metantropologii, tedy k metafyzice, která pramení v nauce o člověku.⁵

Scheler svoje první pokusy metafyziky zakládá na materiální a hodnotové etice. Snaží se dostat až ke kořenům, uznává i kritizuje Aristotela s Platónem. Aristotelova metafyzika je vystavěna na principu látky a formy, toto rozdělení Scheler přijímá a zároveň ho ještě aktualizuje do současného vývoje filosofických směrů. Aristotelova forma je podklad pro všechno, tvoří možnost veškerého tělesného bytí a dění, jeho metafyzika spočívá na dualistickém principu. Všechna morální fakta se vztahují k předmětnému světu, nejedná se o psychickou záležitost. Aristoteles podle něho nikdy nerozlišoval statky a hodnoty, jeho etika byla jen etikou statků a účelů. „Etika je jen vývojovou filosofií mravního vědomí v dějinách a ve společnosti.“⁶ Scheler uvažoval o tom, co je hodnotově dobré, ale nikdy o tom, co je krásné a pravdivé.

Schelerova metafyzika chtěla překonat hranice otázek omezených antropologií a historismem, ovšem nakonec zůstala v jejich zajetí. Časem se ukázalo, že každá výpověď o člověku v sobě zahrnuje metafyzické východisko. Landgrebe upozorňuje, že pokud nová metafyzika nepřekoná předpoklady, které vedly k rozpadnutí minulé metafyziky, nemůže dojít k cíli. Současné myšlení

⁵ LANDGREBE, Ludwig. *Filosofie přítomnosti*. Praha: Academia, 1968. s. 40.

⁶ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 39.

nemůže postihnout přímo věci samy, jako kdyby byly volně dostupné, ale musí se vyrovnávat s tradicí metafyzického myšlení.⁷

2.1 Metafyzika jako obrat k vědění

Již v počátcích západní metafyziky se připravuje obrat k vědění. Tato humanistická tendence je spojena s počátkem, rozvojem i koncem metafyziky, v němž se člověk posouvá do středu jsoucna, aniž by se jsoucnem stával. Člověk v humanismu znamená lidstvo, jednotlivce i společnost. Jako animal rationale osvobozuje své možnosti a dospívá k jistotě o sobě a zabezpečuje svůj život. Vždy se metafyzicky krouží kolem člověka. Metafyzický proces je podle Landgrebeho ten, kde se člověk poznáním zmocňuje své podstaty a stává se v nejrůznějším směru pánem sebe a svých možností.⁸ Metafyzickou osou jeho myšlení, je opření nižších hodnot o vyšší.

Scheler svou metafyziku staví na intuitivním vnímání hodnot. V jeho době byl velmi rozšířen iracionalismus. Snažil se odlišit od svých současníků. Člověk v první řadě touží po statcích, nikoli po užitku a radosti ze statků. Statky stojí jako mosty mezi světem vědomí a předmětnou skutečností, hodnotami a individuálními pocitovými vztahy.

Metafyzika není pouhé vzdělávací vědění, které rozvíjí naše duchovní možnosti, ale je vědění spásným. Bližší specifikací těchto vědění se budu zabývat v následujících kapitolách. Filosofická antropologie je Schelerovi branou k poslední fázi metafyziky. Zde se zabývá otázkou, co je člověk a jaké je jeho postavení v kosmu. Člověk se člověkem stále stává. Patočka o tom říká: „Nikoli absolutno obětující se pro člověka, nýbrž člověk v absolutnu se obětující pro absolutno je smysl universa a dějin.“⁹

⁷ LANDGREBE, Ludwig. *Filosofie přítomnosti*. Praha: Academia, 1968. s. 20.

⁸ LANDGREBE, Ludwig. *Filosofie přítomnosti*. Praha: Academia, 1968. s. 122.

⁹ PATOČKA, Jan: Předmluva in Scheler, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 36.

3. Hodnoty a vytvoření ordo amoris

Ve filosofii 19. a 20. století je svoboda člověka chápána jako možnost existence, jakožto jednající bytosti. Svoboda podle Landgrebeho přestala být problémem teoretického poznání. Zásada vědy 19. a 20. století je bytí bez předpokladů a bytí bez hodnot. Oddělování bytí od hodnot, které vyplývalo z novověkého pojetí, je tím tedy dovršeno.¹⁰

3.1 Podstata člověka a pramen hodnocení

Podle Landgrebeho se hodnoty a normy mění společně s dobou a lidmi, kteří v této době žijí, morální teorie neodpovídají dnešnímu životu a musí být založeny v nové orientaci, musí se zohledňovat podstata a poloha člověka. Každý systém předpokládá nějakou základní metafyzickou pozici, na níž se musí brát zřetel při zkoumání otázky hodnot.¹¹ Podle toho, jak se různě metafyzicky určuje podstata člověka, tak se i různě vyhledává pramen hodnocení. Emocionální prožitky jsou pramenem hodnocení společně s hierarchií hodnot, které odpovídají různým vrstvám lidské bytosti, sféře vitální, duševní i duchovní.

Scheler z hodnot vytváří žebříček jejich jednotlivých stupňů. Hodnoty chápe jako to, co se rozděluje na nižší a vyšší. Jeho hierarchie hodnot není odvozena ze zkušenosti. Není to zkušenost ani faktická, ani psychologická. Domnívá se, že vyšší a nižší hodnoty jsou vždy obsahem naplněné entity duchovní povahy, ke kterým se dostáváme pomocí vcit'ování a nazírání.¹²

Pramenem evidence hodnot jsou emoční prožitky, které se mají podle Landgrebeho uplatnit i v odpovědi na otázku po původu novověkého pojmu vědění. Objektivní jsoučno, prosté hodnot, je podle něho podmíněno hodnocením. Hodnocením, které říká, že jsme obraz světa zbavili všeho, kromě

¹⁰ LANDGREBE, Ludwig. *Filosofie přítomnosti*. Praha: Academia, 1968. s. 115.

¹¹ LANDGREBE, Ludwig. *Filosofie přítomnosti*. Praha: Academia, 1968. s. 117.

¹² SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 42.

elementů přírodních jevů, důležitých pro vládu nad světem, a dali mu tak pouhou vitální hodnotu.¹³

3.2 Ordo amoris

Jestli je něco správné nebo špatné, lze soudit jen podle toho, zda-li existuje nějaký objektivně správný řád a jsem-li schopen tento řád, který se nazývá ordo amoris, přijmout. Pokud chci poznat podstatu nějakého jiného individua, historického období, rodiny, národa nebo společensko-historických jednotek, musím pochopit jejich systém faktického hodnocení a hierarchizaci hodnot. Tento systém se nazývá ethosem a jeho základním jádrem je řád lásky a nenávisti. Ordo amoris má dvojí význam, první z nich je normativní a druhý je faktický tedy deskriptivní. Normativní poznává hierarchii všech možných stupňů láskyhodnosti věcí, podle jejich vnitřní hodnoty, která existuje. Toto poznání je ústředním problémem každé etiky. To nejvyšší, co člověk může dosáhnout je, když bude věci milovat tak, jak je miluje Bůh a zároveň ztotožňovat božský a lidský akt v jednom bodě, tedy ve světě hodnot. Ordo amoris se stává objektivně správným, když se vztahuje k chtění člověka a nějaké chtění mu ukládá. Vše, co na člověku poznáváme, jako morálně důležité, musí být vystaveno na aktech lásky a nenávisti, tedy na ordo amoris, který je ovládá a vždy se projevuje.

Musíme rozeznávat pocitování citů jakožto stavů, pocitování objektivních náladových rysů a citění hodnot. Hodnoty chápou city, jako svůj specifický předmět a zároveň mezi sebou mají určitý pořádek.

Scheler k hierarchii hodnot přiřazuje hierarchii emocionálních stupňů. Nejnížší jsou hodnoty příjemnosti a nepříjemnosti. To, že dáváme přednost příjemnému před nepříjemným je apriorní zákon. Trochu výše jsou životní hodnoty ušlechtilého a obyčejného, sem náleží blaho a blahobyť, stoupající a klesající životní síly, úzkost a odvaha, strach a hněvivost. Duševnímu citění

¹³ LANDGREBE, Ludwig. *Filosofie přítomnosti*. Praha: Academia, 1968. s. 120.

jsou přiřazeny duchovní hodnoty, hodnota krásy a ošklivosti, práva a bezpráví, zákonitosti, státu a životní pospolitosti, poznání pravdy ve filosofii. Nejvyšší místo však patří hodnotám zakotveným v absolutním bytí, které stojí nad vším lidským snažením a tvořením v poznávajícím i praktickém životě, toto rozebírá Patočka v *Místě člověka v kosmu*.¹⁴ Hierarchie hodnot odpovídá přesně hierarchickému složení lidské bytosti. Mezi funkcemi lidské bytosti a hodnotami je korespondence, tento vztah není pro náš život v rámci hodnot podstatný. Ukazuje, že nám není otevřeno smyslové universum, že smysly nejsou jedinou cestou, kterou k nám promlouvá svět. Z druhé bytosti nám jsou nepřípustné její ryze tělesné pocity a stavy, ty nám nemohou být dány v originále, zatímco jejich radost vidíme a vnímáme.

„Kdo má ordo amoris nějakého člověka, ten má toho člověka.“¹⁵ Člověk se vždy pohybuje ve zvláštní hierarchii nejjednodušších hodnot a hodnotových kvalit, které se ještě nezformovaly ve statky a které představují objektivní stránku jeho vlastního ordo amoris. Tyto statky vedle kterých člověk žije, praktické věci, předměty kladoucí odpor jeho chtění a jednání, byly prosety zvláštním výběrovým mechanismem jeho ordo amoris. Nejsou to ty samé věci a lidé, ale je to stejný druh. Skutečné věci se ohlašují prvotním hodnotovým signálem, který předchází jednotě vjemu a vychází od věcí, nikoli od nás. Hodnoty se stávají skutečnými teprve ve statcích. Nemění se struktura okolí, ani struktura lidského osudu. Tím, co nového vnáší do své budoucnosti svým životem, chtěním, jednáním a tvořením, nebo tím, co ho potkává. Osud a okolí spočívají na faktorech lidského ordo amoris, který se liší jen časovou a prostorovou rovinou. Od osudu požadujeme, aby nás postihl nečekaně, ale obsahoval i něco víc, než řadu událostí a jednání ovládaných kauzální nutností. Jednotný smysl průběhu života nám odhaluje shodu světa a člověka, která je nezávislá na chtění, úmyslu, přání, ale také na náhodném objektivně reálném dění. „Osudem člověka lze tedy nazvat jen to, co leží v okruhu jistých

¹⁴ PATOČKA, Jan. Předmluva in Scheler, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 14.

¹⁵ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. 205 s.

charakterologicky pevně ohraničených možností prožívání světa.¹⁶ Individuální určení je stejně, jako samotný ordo amoris, ideou přísně objektivní a na člověku nezávislou. Individuální určení nelze klást, ale pouze poznat.

Ordo amoris je tedy jádrem světového i božského řádu. Světový řád zahrnuje i člověka. „Dříve než je člověk ens cogitans nebo ens volens, je ens emans.“¹⁷ Jádrem podstaty věcí je to, k čemu se přiklání jeho mysl. I když jsou hodnoty lásky stvořeny aktem této lásky, lásku člověka tato božská všeobjímající láska neformuje a netvoří. Správná a nesprávná láska existuje jen proto, že lidské sklony a akty lásky mohou být s hierarchií hodnot lásky v souladu či v rozporu. Pokud člověk nějak zvrátí tento existující řád, zvrátí i sám božský řád. Mez lásky neleží v konečných objektech, které jsou hodny lásky, spočívá pouze v organizaci a jejích podmínkách umožňujících existenci a vyvolání aktu lásky. „Láska miluje a v milování se dívá vždy o kousek dál než na to, co má v rukách a co vlastní.“¹⁸

3.3 Etika z hlediska ordo amoris

Scheler chápal etiku na základě své myšlenky intencionálního cítění a jeho hierarchie, etika je vybudovaná na stupnici hodnot, která je absolutně platná a závazná a přitom není formální etikou v Kantově smyslu. Scheler odmítá všechny racionalistické a subjektivistické teze Kantova apriorismu. Mravní hodnota je vybudována na hierarchii prvotních hodnot, je hodnotou jednání, které dává přednost mezi možnostmi hodnotě vyšší a která tedy postupuje ve smyslu uskutečnění optimálních a maximálních hodnot, tedy ve smyslu ordo amoris. Morální hodnota je založena na transcendenci člověka, mravní život je založen na vztazích, které nejsou empiricky nahodilé, ale podstatné, absolutní a nahlédnutelné a priori. Schelerova etika hodnot, neboli etika ordo amoris se dovede vyhnout nesnázím, které Kantova etika pojímá a to je například

¹⁶ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. 205 s.

¹⁷ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. s. 49.

¹⁸ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. s. 52.

protiklad mezi povinností a náklonností nebo protiklad dobrého a zlého. Patočka poukazuje na problém, kterému Schelerova etika musela čelit, přestože překonala Kantovu etiku. Byl to problém relativity hodnot, zákonů a příkazů založených na hodnotách.¹⁹ Objevování hodnot je zapleteno a bytostně svázáno s relativitou zvláště k historickému procesu, s jeho bytostnými i empirickými zákonitostmi, a tak dochází k variacím ethosu, které konstatujeme u různých společností, společenských vrstev, historických epoch. Výhodou jeho etiky je, že dovoluje usmíření etického a hodnotového absolutismu s historicko-sociální relativitou. Existují hodnoty úplně individuální, přístupné jen pro jednotlivce v dané historické situaci.

Duševní hodnoty mají smysl, jen pokud jsou opřeny o hodnoty duchovní, životní hodnoty jsou podloženy v duševních, tělesné jsou upřednostněné v životních. Celý systém se tak stává individuální složkou. Každý z nás má svůj vlastní *ordo amoris*. Pro každého člověka, je na světě místo, které je určeno jen jemu. Osud a prostředí nevolíme svobodně, ale chováme se k nim individuálně. Své poslání můžeme podle Patočky uchopit jen na základě aktu lásky k opravdové podstatě.²⁰

3.4 City a hodnoty

Hodnoty jsou něčím základním, samy ale určují statkovou povahu reálného světa, jsou nezávislé na sféře statků. Statky ale závisí na říši hodnot. Sféra hodnot plně odpovídá sféře citů, své jistoty zakládá na cítění. „Hodnoty jsou něčím zcela základním, empiricky neodvozeným a neodvoditelným, samy naopak určují hodnotovou povahu reálného světa, věčných nositelů hodnot, které filosof nazývá statky.“²¹ Poměr statků a hodnot je nejsložitější částí Schelerovy materiální etiky. Scheler se přiklání k realistickému pojetí filosofie. Odstupňoval pluralitu hodnot do čtyř základních stupňů. Jelikož se chtěl vyvarovat

¹⁹ PATOČKA, Jan. Předmluva in Scheler, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 17.

²⁰ PATOČKA, Jan. Předmluva in Scheler, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 20.

²¹ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 43.

empiristickému pohledu na tento problém ukázal, že se v prvním stupni nejedná o hodnotu příjemného a nepříjemného, nýbrž o příjemno a nepříjemno. Druhou vrstvou jsou hodnoty vitálního citění, zvláště protiklad vznešeného a nízkého. Třetí kategorii tvoří duchovní hodnoty, například krása, ošklivost, právo a bezpráví, zákonitost, stát, pospolitost. Nejvyšší je hodnota svatého, která je nadřazena nad všemi nižšími hodnotovými skupinami.²² Hodnoty nepoznáváme, do hodnot se vcitujeme. Stejně jako u statků neurčuje nižší vyšší, ale vyšší zakládá nižší. Hodnota svatého může působit směrem dolů, ale nižší hodnoty nemohou určovat, co je nejvyšší.

Citové počitky, jako jsou bolest, rozkoš, počitky svědění a lechtání, jsou rozprostraněné a místě lokalizované v organismu. Vitální city jsou pouze v celku organismu a jeho vitálním centru, je to únava, svěžest, silný a slabý životní pocit, klid a napětí, úzkost, pocit zdraví a nemoci. Nejsou to kvality duševního já, vztahu k já nabývají na základě roztaženosti celého těla k Já. Třetí jsou duševní city, které k Já mají bezprostřední vztah a zároveň se vztahují k vnímaným, představovaným předmětům a k osobám v okolí.²³ Teprve na tomto stupni začíná cit intencionálně postihovat hodnotu. Může být opakován jako citová vzpomínka, může být napodoben. Citové počitky a vitální city jsou stavové, jsou vždy aktuální a vlastní jedinému subjektu, nejsou sdílené. Tyto vyšší city lze změnit jen málo, neboť se řídí konsekvencí smyslu představovaných a nezávislých pochodů. Čtvrtými jsou čistě duchovní metafyzicko-náboženské city, tedy city spásy, které se vztahují k jádru duchovní osoby jakožto nedělitelný celek. Je to blaženost, zoufalství, pocit bezpečí, výčitky svědomí a například pocit pokoje. „Život celku organismu prožíváme jako podporovaný či omezovaný, jen ve vitálních citech.“²⁴ Duševní a duchovní city mají jinou funkci než ohlašovat podporu či omezení onoho „života“, mají nám podle Schelera oznamovat zdokonalení a úbytek vlastní hodnoty naší duchovně duševní osoby.²⁵

²² SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 47.

²³ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. s. 83

²⁴ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. 205 s. 84.

²⁵ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. 205 s. 85.

Řada citů vyjadřuje určitý stav, ale nemá hodnotově intencionální charakter. City vyjadřující stav jsou ve svém vzniku a zániku závislé na aktech lásky a nenávisti, nejsou však závislé na představách a jejich předmětech. Vždy poukazují na vztah, který vzniká mezi pozitivními a negativními kvalitami hodnot. Tyto pocity jsou znamením disharmonie či harmonie našeho světa lásky a nenávisti. City sice „nejsou“ ale spočívají na proměnlivých vztazích aktů snažení mezi sebou navzájem. Afekty a vášně jsou ovládány láskou a nenávistí. Afekty znamenají pokaždé typicky rozdílně složené akutní průběhy silných citů vyjadřujících stav. City, které jsou provázeny orgánovými počitky a pudovými impulsy přecházejícími ve výraz. Vášně jsou trvalé vazby pozitivního a negativního tíhnutí člověka k určitým oblastem funkcí, činností a jednání. Afekt je akutní a pasivní, vášně je naopak trvalá a aktivní. Afekt je pochodem ve sféře tělesného já, vášně má východisko v centru duše.²⁶

City mohou mít smysl obsažený v samotném prožívání, mezi pár příkladů patří strach, ten nám ohlašuje možnost ohrožení našeho života dříve, než se tak stane, naděje nás povzbuzuje k činnosti tím, že nám slibuje nějaký statek a díky studu uchovává tělo i duše naší skrytou vnitřní hodnotu. Přes chuť a odpor se nám emocionálně prezentují užitečnost a škodlivost nějakého jídla, lítost ulehčuje naši minulost a osvobozuje nás k novému dobru. Cit není zbaven smyslu a významu a není ani pouhým stavem. Některé emocionální způsoby chování nebo funkce, se mohou rozvíjet na základě složky citu, která vyjadřuje ryzí stav. Všechny bolesti a všechno utrpení mají přinejmenším objektivní smysl.

Hodnotovost vstupuje do života jako osmyslující princip. Stejně jako k člověku se hodnoty vztahují i k životu. Scheler se domnívá, že žijeme ve vztahovém světě a že nelze pochybovat jen o objektivitě.²⁷

Pokud chceme nějaký subjekt plně zhodnotit a změřit, musíme mít platná měřítká, ale také ideu jeho individuálního určení, tedy jeho ideu, nikoli naši. V rámci všeobecně platných určení musí nalézt své místo i všechna individuální určení, která nejsou subjektivní. Může se stát, že někdo pozná mé individuální

²⁶ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. s. 70

²⁷ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 56.

určení přesněji než já sám a může se i stát, že mi při jeho uskutečňování někdo jiný pomůže, abych ho dosáhl. Každá konečná duchovní bytost má vlastní určení být tu pro sebe navzájem ve formě společného života, jednání, věření, doufání, tvoření a vzájemného hodnocení.

Všem stupňům hodnot odpovídají čtyři stupně: tělesnost, život, duše a vědomí, duchovní osoba. Konečnou osobu Scheler nechápal, jako něco absolutně dokonalého, jeho představa řádu bytí spočívala v Bohu. Člověk hodnoty netvoří, také není schopen vytvořit kosmos, spíše je vyhledává, ale je schopen spolupůsobit na utváření světa. Jeho etika je tedy také teistická a humanistická současně. Pohybuje se uprostřed, mezi podstatovostí a fakticitou, mezi racionalitou a emotivitou.²⁸

3.5 Hodnoty lásky

Jak Scheler chápe hodnoty lásky? Žebříček hodnot lásky si můžeme představit buď v jejich všeobecně platném trvání, nebo v jednotlivém trvání. Každý předmět zaujímá na tomto žebříčku zcela určité a jedinečné místo, když toto místo najdeme, milujeme ho správně a spořádaně. Když se působením vášní a pudů toto pořadí převrátí, je naše láska nesprávná a neuspořádaná. Může se stát, že předmětům nižší hodnoty je dána přednost před předmětem vyšší hodnoty, tento předmět může být milován správným druhem lásky, ale jeho rozsah se neodhalí. Akt nenávisti je protikladem lásky a tedy je důsledkem nesprávné nebo zmatené lásky. Každý akt nenávisti je určen aktem lásky, bez něhož by postrádal smysl. Nesmíme to chápat tak, že pokud nějakou věc nenávidíme, museli jsme jí předtím milovat. Naopak je možné, že nenávist se vyvolá hned při prvním spatření jistého člověka. „Nenávist je zklamání z toho, že se uskutečnila nebo neuskutečnila nějaká hodnota, kterou jsme intencionálně v duchu sdíleli.“²⁹ Naše srdce je primárně určeno k lásce, ne k nenávisti, nenávist

²⁸ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 70.

²⁹ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. s. 67.

je reakce na falešnou lásku. „Kdo neumí milovat, neumí ani nenávidět.“³⁰ Nenávist je vždy vzpourou našeho srdce a myslí proti porušení ordo amoris.

Každá nekonečná láska potřebuje ke svému ukojení nekonečný statek. Předmět ideje Boha spočívá v základech myšlenky ordo amoris. Absolutní místo jeho faktického vědomí hodnot je obsazeno hodnotou nějakého konečného statku. Srdce člověka je strukturovaný protějšek kosmu všech možných hodnot lásky. Dokáže s rozumovou evidencí nenávidět i soudit. „Srdce má své důvody o kterých rozvažování nic neví a nikdy nic nemůže vědět.“³¹ Scheler říká, že vše, co se týká vkusu a vše, co má něco společného s estetickými soudy je prohlašováno za subjektivní. Je věcí vkusu každého jednotlivce, co považuje za krásné a co za ošklivé.³²

Moudrost je to, co na nás působí, co nás vede a zároveň řídí. Podstata lásky je určena jako zušlechťující a tvořivá aktivita ve světě a nad světem. Lidská láska je jako univerzální síla, která působí ve všem a na vše. Každá láska je láskou k Bohu, která je nedovršená. Miluje-li člověk nějakou věc, přítele, či cokoli jiného, vždy to znamená, že v centru své osoby vystupuje ze sebe jako z tělesné jednotky. Reálné označuje akt realizujícího chtění nějakého subjektu, ovšem láska tomuto aktu musí předcházet, dávat mu směr a náplň. Láska je tedy základem všeho poznání a chtění. „To, co se na všem podílí, bez jehož chtění nic reálného nemůže být reálné a skrze něž se na sobě všechny věci nějak navzájem podílejí a jsou se sebou navzájem solidární, toto Jedno, které je stvořilo a k němuž v přiměřených a vykázaných jim hranicích tíhnou vzhůru, toto Jedno je jakožto všeobjímající láska a proto také všeobjímající poznání a chtění, Bůh – osobní centrum světa jakožto kosmu a celku.“³³

³⁰ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. s. 68.

³¹ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. s. 57.

³² SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. s. 61.

³³ SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971. 205 s. s 49.

4. Ideje podstaty člověka

Na podstatu člověka můžeme nahlížet pěti různými způsoby. Tyto možnosti se nazývají idejemi člověka a Scheler ani jednu z nich nepreferuje, ani nepokládá za tu pravou. Tři z pěti idejí jsou známy ze všeobecné vzdělanosti. Každá z nich má svůj specifický protějšek v historii.³⁴

4.1 Idea náboženská

První idea je náboženská, není produktem filosofie ani věd, vyskytuje se zejména v církvi. Představuje výsledek židovského náboženství dějin a evangelia. „Je to známý mýtus o stvoření člověka osobním Bohem, o původu člověka z jednoho lidského páru, o rajském stavu, o hříšném pádu člověka svedeného ze své vlastní vůle padlým andělem, o vykoupení Boha člověkem.“³⁵ Toto pojetí je pro autonomní filosofii a vědu zcela bezvýznamné, na člověka ovšem působí mnohem naléhavěji, než si dokážeme připustit. I ten, kdo tomuto nevěří, v sobě chová podobu hodnotového odstínění lidského sebevědomí a lidského sebecítění, které mají v tomto obsahu víry své kořeny. Z této ideje například vychází úzkost a noční můry, které kdysi poskytly základ mýtu. Tyto nemoci dodnes tíží spoustu lidí, dokonce i nevěřících. Jak Scheler vysvětluje, je to tlak úzkosti, který tvoří emocionálně pudový kořen tohoto židovsko-křesťanského světa.³⁶

4.2 Idea homo sapiens

Druhá idea byla vynálezem Řeků, byla jedním z největších objevů v dějinách lidského sebehodnocení. Je to idea homo sapiens, kterou poprvé odkryli Anaxagoras, Platón a Aristoteles. Rozlišuje mezi člověkem a zvířetem, nejde o to rozlišit člověka od zvířete pouze empiricky tím, že se určí

³⁴ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 124.

³⁵ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 125.

³⁶ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 126.

morfologické, fyziologické a psychologické rozlišovací znaky. Tímto postupem bychom totiž nemohli odlišit člověka od zvířat, ale pouze od určitých druhů zvířat. Člověk disponuje rozumem, který náleží jen jemu. Teprve díky tomuto rozumu je schopen poznávat samo jsoucí, jak je samo v sobě, poznávat božství, svět i sebe sama. V protikladu ke všem dobovým kulturám od počátku řeckých dějin, zahrnuje všechny rasy, kmeny, národy, ale také stavy. Homo sapiens vylučuje dvě ideje, první je dionýský člověk, který usiluje vyřadit svůj pudový a smyslový život a zároveň chce vyřadit i ducha a rozum, ve snaze vcítit se a vžít se do tvořivé přírody natura naturans a sjednotit se s ní. Tato idea pokládá rozum za nemoc života, která ho vzdaluje od tvůrčích sil přírody a dějin. A za druhé je to podle Schelera homo faber pozitivismu, který nové bytostné duchovní bytí v člověku zcela popírá.³⁷

4.3 Idea homo faber

Třetí ideologie je ideologie naturalistická, pozitivistická a později také pragmatická, která je označována jako homo faber. Zcela zásadně se odlišuje od teorie homo sapiens. Odmítá specificky rozumovou mohutnost člověka. Člověk a zvíře se zde zásadně liší. Člověk je jen zvláštním zvířecím druhem. „Všechno psychické i duchovní musí být pochopeno z pudů, smyslových počitků a genetických derivátů.“³⁸ Člověk tedy není ničím jiným, než dobře vyvinutým živočichem. Je na prvním místě bytostí rozumovou, tedy ne homo sapiens, ale bytost pudová. Duch a rozum rozvinuje nejvyšší psychické schopnosti, se kterými se setkáváme i u lidoopů. Technické inteligenci se přisuzují jednoznačné koreláty nervových funkcí. Jednota logu, působící jako ratio a zároveň formující samotný svět, je zde nepotřebná. Tato idea byla velice podporována význačnými psychology pudovosti. Pudy jsou tím, co vytváří jednotu psychofyzického organismu. Hlubší členění vede rozdělení na tři základní pudové mohutnosti. První jsou pudy rozmnožování a jejich deriváty,

³⁷ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 130.

³⁸ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 132.

druhé pudy jsou k růstu a k moci, třetí pudy slouží výživě. Podle Schelera stojí na prvním místě pud rozmnožovací, na druhém systém moci a na třetím systém vyživovací.³⁹

4.4 Idea člověka a jeho potřeba řeči

Čtvrtá idea člověka vnáší do dějin nesoulad. Tuto ideu za Schelera ještě nikdo neuznal ani nepochopil. Je to děsivá idea, která by ovšem mohla být pravdivá. Staví se do opozice obecné víře dosavadní antropologie a teorie dějin ve stálý pokrok. Tato idea tvrdí, že člověk je odkázán jen na řeč a používání nástrojů, které potřebuje ke svému životu. Člověk se cítí čím dál více důležitějším, když vytváří statky, umělecká díla, vědy, nástroje, řeč a poezii, když si je vědom sám sebe a nemusí být jako zvíře vydán svému okolí. Duch a vědomí se jeví jako princip, který ničí život. Duch působí jako démon. Život a pudy v člověku představují faktory realizace duchovních idejí a hodnot, lidský duch je však faktorem života, který mu poskytuje cíl. Duch se zde projevuje jako parazit, který proniká do života a duše, aby je zničil. Je to přesný sled fází, spějících k smrti.⁴⁰

4.5 Idea lidského sebevědomí

Pátá, a tedy poslední idea člověka, odpovídá zvláštní koncepci dějin. Je známá jen velmi málo. Tato teorie vyzvedá sebevědomí tak vysoko, jako ještě žádná z idejí nikdy nebyla. Tato idea opět přijala Nietzscheho teorii nadčlověka. Podle Schelera lze předpokládat, že v teoretickém smyslu existuje nějaký základ světa. Bůh s ohledem na odpovědnost, svobodu a úkol člověka, s ohledem na smysl jeho existence, existovat nemá a nesmí. Popření boha je nejdříve vnímáno, ne jako snížení odpovědnosti a zmenšení samostatnosti a svobody

³⁹ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 138.

⁴⁰ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 146.

člověka, ale naopak, jako nanejvýš myslitelné zvýšení odpovědnosti a suverenity.⁴¹

⁴¹ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 150.

5. Duchovní bytost a její srovnání se zvířetem

Člověk se od zvířete liší tím, že vykonává duchovní činy. Duchovní bytost může říci ne. Přes spoustu poznatků přišel Scheler k výsledku, který určuje člověka, jako něco metafyzicky relevantního. Člověk je mikrokosmos, ve kterém se odehrává metafyzické drama mezi duchem a puzením, ve kterém jsou dospívá právě k vědění o sobě. Duch zahrnuje myšlení v idejích i druh nazírání, poté i třídu volních a emotivních aktů. Centrum, kde se duch projevuje v konečných sférách bytí, nazýváme jako osobu. Duchovní bytost není vázána pudy a okolím, je otevřená světu. Duch je věčnost, určitelnost věcí samých. Jen bytost, která je schopna dokonalé věrnosti má ducha. „Vznik člověka je povznesení duchem k otevřenosti pro svět.“⁴² Negativní teorií ducha, jsou nazývány všechny činnosti člověka a akty vznikající zápornou „ne“. Scheler tyto teorie odmítá, duch má podle něho vlastní podstatu a zákonitost, ale nemá prvotní energii. Duch nabývá energii teprve negativním aktem chtění, kterým tlumí své pudy. Potlačování pudů začíná tím, že duchovní vůle, která je vedená idejemi a hodnotami, odmítne impulsy pudového života, které odporují právě idejím a hodnotám. Sám duch není schopen pohybovat energií pudů, je schopen jen vyvolávat jejich určité podoby. Řízení pudů umožňuje oživení ducha.⁴³

5.1 Člověk a duch

Duch a chtění člověka znamená, vždy jen vedení a řízení. Duch předvádí pudovým silám ideje a chtění dává a odnímá pudovým impulsům představy, které tyto ideje konkretizují. Přímý boj čisté vůle proti pudovým silám není možný. Člověk musí snášet sám sebe i to, o čem ví, že je špatné. To špatné překonává využitím své energie pro hodnotné úkoly.⁴⁴

⁴² SCHELER, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 68.

⁴³ SCHELER, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 86.

⁴⁴ SCHELER, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 93.

Duch v sobě nechová stopu síly nebo účinnosti, aby své obsahy byl schopen vložit do jsoucího. Plní funkci determinačního faktoru. Negativní faktory a faktory výběru a volby jsou vždy reálně a pudově podmíněné životní poměry. Scheler říká: „Čím je duch čistší, tím je ve smyslu dynamického působení ve společnosti a v dějinách bezmocnější.“⁴⁵

Scheler je přesvědčen, že ve sféře člověka se setkáváme s objektivním duchem, který ztělesňuje obsahový smysl. Snaží se propojit proměnlivost s jistotami. Věřící v řád bytí, v tomto směru je moderní i postmoderní současně. Nechápe bytí věcně, ale ideálně. Snaží se vyložit podstatu bytí a jeho vlastnosti ve vzájemném vztahu.⁴⁶

Ten, kdo chápe člověka mechanicky a na základě přírody by se měl zřící ideje hodnoty vzdělání. Vzdělání totiž poukazuje na vlastní hodnotu toho, co může sloužit jako prostředek pro uchování a stupňování života. Hodnotě bytí, duchovně rozumové lidské osoby, může rozumět jen ten, kdo chápe člověka jako občana dvou světů, nebo jak Scheler lépe řekl: „Chápe člověka, jako jedinou bytost zakořeněnou ve dvou různých bytostných attributech jediného substanciálně božského základu světa.“⁴⁷ Když vyjádříme člověka jako něco, co neobsahuje empirické znaky stejnojmenné pozemské bytosti naší epochy Země, pokud nenajdeme duchovně vitální bytost, pak tento člověk, ve kterém vždy již vzniká Bůh, i když si to sám neuvědomuje, není žádné klidné bytí, ale věcný úkol.⁴⁸

5.2 Člověk a zvíře

Landgrebe upozorňoval, že čím více budeme poznávat zvířata, tím více si budeme uvědomovat, jak těžké je být člověkem. Dříve byla zvířatům připisována jen asociativní paměť, jsou to procesy, které vznikají spojením fyziologických stavů organismu s jeho pudovými impulsy. Srovnání člověka se zvířetem je velice obtížné. Zvíře má svůj život založený na přizpůsobování se životním

⁴⁵ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 84.

⁴⁶ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 90.

⁴⁷ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 196.

⁴⁸ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 198.

podmínkám, člověk se naopak přizpůsobovat neumí. Zvíře má pocit a reakce bezprostředně spojeny, člověk má možnost vnímat svět v pudově nezatížených dojmech.⁴⁹

Podle Schelera tvoří člověka podskupina obratlovců a savců. Bytost zůstává vždy podřízena představě zvířete. Tento pojem shrnuje vzpřímenou chůzi, přetvoření páteře, vztyčené držení těla, mohutný rozvoj mozku a přetvoření orgánů. Odstupňováním psychických sil a schopností Scheler zjistil, že hranice psychična spadá v jedno s hranicí živého. Objektivní vlastnosti, jako je vlastní pohyb, sebeutváření, seberozlišení, sebevymezení, které je časové i prostorové, jsou znakem živých bytostí.⁵⁰

Je známo, že zvíře má inteligenci, proto zde vyvstává otázka, zda je mezi zvířetem a člověkem ještě nějaký jiný rozdíl, než ve stupni. Někteří přiřazují volbu a inteligenci pouze člověku a zvířeti jí upírají, jiní zase rozdíl mezi zvířetem a člověkem odmítají, neboť zvíře má podle nich také inteligenci. Scheler tyto dvě nauky razantně odmítá, podstata člověka totiž stojí nad inteligencí a schopností. Člověka člověkem dělá princip, který je tím nejvyšším a jediným základem věcí samých. Člověk má svou vyhraněnou kategorii věci a substance, zvíře jí nemá, má svůj vlastní prostor. Člověk je vybaven sebecentralizací, ta soustřeďuje všechny smyslové údaje s jejich příslušnými pudovými impulsy a vztahuje je k jednomu uspořádanému světu. Na přechodu od zvířete k člověku se setkáváme s naprostou změnou prázdného a plného a to vzhledem k času i prostoru. Jedině člověk je podle Schelera schopen povznést se sám nad sebe a učinit vše předmětem svého poznání. Je schopen také ironie a humoru.⁵¹

Zvíře se chová ve své přirozenosti instinktivně, tedy pudově, člověk se může chovat i jinak. Zvláštní postavení člověka v kosmu představují znaky

⁴⁹ LANDGREBE, Ludwig. *Filosofie přítomnosti*. Praha: Academia, 1968. s. 27.

⁵⁰ SCHELER, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 46.

⁵¹ SCHELER, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 74.

a duchovní stránky. Člověk je centrum, ne substance, které vykonává nejrůznější akty.⁵²

Scheler v *Místě člověka v kosmu* zvíře popisuje tak, že nemá předměty, není schopno jako člověk distancovat okolí vůči světu, přehnaně lpí na životní skutečnosti, nesplyvá však se svým okolím, je navraceno samo sobě a má své tělesné schéma. Zvíře nemá sebe-vědomí, zvíře se nevlastní, nemá se v moci, a proto si také sebe není vědomo. Struktura, která je specifická jen pro člověka, zahrnuje shrnování, sebevědomí a schopnost zpředměťování prvotního pudového odporu. Jen člověk je schopen zpředmětnit svou vlastní fyziologickou a psychickou povahu, a proto je schopný i odvrhnout svůj život.⁵³

Teprve člověk staví sám sebe a své sebevědomí proti světu, teprve v něm se rozlišuje předmětný okolní svět a prožitek. Zvíře nedokáže rozlišit obecný obsah od jednotlivých objektů a nedokáže pochopit vzájemné vztahy mezi obecnými obsahy. Zvíře nemá schopnost dávat přednost hodnotě abstraktní povahy nezávisle a izolovaně od určitých věcných statků před hodnotou, která na žebříčku hodnot leží pod ní. Člověk je schopen upřednostňovat užitečné před příjemným, nebo duchovní hodnoty před životní hodnotou. Lidský duch a rozum lze podle Schelera uvést ve třech základních určeních, první je určitelnost subjektu, výhradně pomocí obsahu nějaké věci v protikladu určenosti prostřednictvím pudů, potřeb a vnitřních stavů orgánů. Druhé určení je láska ke světu, prostá žádostivost, která přesahuje pudovou vztažnost k věcem. Třetí je schopnost rozlišovat co-bytí od že-bytí a na základě této bytnosti, která se ukazuje skrze zrušení a rozpojení našeho vztahu ke světu založeného na žádostivosti. Kdo tedy apriorní náhled člověku upírá, přikládá ho zvířeti, aniž by si to uvědomoval. Tyto tři funkce, bez kterých není vznik vědomí světa možný, lze v porovnání s životními hodnotami a psychickými vitálními funkcemi označit, jako funkce relativní askeze. To, co označujeme jako svobodnou vůli člověka, není pozitivní silou tvorby a plození, ale potlačování a uvolňování pudových impulsů. Člověk je bytost povznášející a povznesená v sobě nad

⁵² SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 98.

⁵³ SCHELER, Max. *Místo člověka v kosmu*. Praha: Academia, 1968. s. 71.

veškerým životem a jeho hodnotami. Bytost, kde se celá psychická stránka osvobodila od služby života k duchu, k duchu do jehož služeb nyní život v objektivním i subjektivně psychickém ohledu vstupuje. Scheler vidí základ veškerého vzdělání v sebedeifikaci, což je uskutečňování bytostné ideje duchovního božství v substrátu puzení, který má základ ve všech životních formách přírody a vývoje každého druhu, působí v každém pudu a projevuje se ve všem mrtvém i živém.

6. Vlastnosti člověka

Ctnostný člověk o své ctnosti mluví, jako by pro něho neměla význam. Jen díky ctnosti lidé odhadují, jak se bude chovat jiný člověk, zda ctnostně nebo nectnostně. „Před těmi, kdo za ní bez dechu běží, se ctnost skrývá ještě obratněji a rychleji než její populárnější sestra, štěstí.“⁵⁴ Ctností je stanoven rozsah a platnost odpovědnosti za jednání. Mravní zákon a povinnosti jsou jen náhražkami za ctnost, která určitému člověku chybí. Povinnosti jsou přenosné, ctnosti nikoliv.

„Pokora je nejjemnější, nejskrytější a nejkrásnější z křesťanských ctností.“⁵⁵ Je naší vnitřní připraveností k službě v jádru naší existence. Pokora je dobrá i zlá, krásná i ošklivá vůči živým i mrtvým. Stud stojí před chtěním předvádět se před jinými a před přisvojováním si cizích hodnotových měřítek, skromnost je označena jako stud, který se snaží spatřenou přednost zakrýt. „Skromnost je jen během o závod ješitnosti a studu, v kterém stud vítězí.“⁵⁶ Skromnost se vztahuje k sociálnímu životu, a proto je omyl jí zaměňovat s pokorou. Pokora vede člověka tím, že ho nechává klesat hlouběji a hlouběji před sebou samým. „Pokora je ctností bohatých, stejně jako je pýcha ctností chudých.“⁵⁷ Protože pokud bude člověk pokorným, stane se bohatým a mocným člověkem. Existují dvě cesty jak v dobrém ovlivnit duši a překonat její přirozenou omezenost. Jedna je cestou vzepětí ducha a vůle, je to cesta koncentrace, sebevědomého odcizení se věcem i sobě. Ta druhá je cestou odpoutání ducha a vůle, cestou postupného přetínání vláken, které svazují vše s vlastním Já. Ten, kdo jde druhou cestou, se bojí stejně, jako kdyby si vybral tu první.

Úcta je postoj ve kterém vnímáme něco víc. Něco, co člověk bez úcty nevidí. Vždy, když přecházíme od neuctivého k úctyplnému, všimáme si, jak věcem přibývá něco, co předtím neměly. Naše vlastní já a já ostatních lidí

⁵⁴ SCHELER, Max. *O studu*. Praha : Mladá fronta, 1993. s. 7.

⁵⁵ SCHELER, Max. *O studu*. Praha : Mladá fronta, 1993. s. 8.

⁵⁶ SCHELER, Max. *O studu*. Praha : Mladá fronta, 1993. s. 12.

⁵⁷ SCHELER, Max. *O studu*. Praha : Mladá fronta, 1993. s. 14.

se objevuje ve své hlubinné dimenzi až v úctě. Úctu podle Schelera můžeme označit za příbuznou studu. Stud je také sebeuvědoměním a sebeprosazením konečné stránky naší bytosti uprostřed.⁵⁸

Cit studu, jako by patřil k lidské přirozenosti. Postavení a místo člověka není v žádném jiném citu tak jasné, jako ve studu. Člověk je místem, kde se stýká duch a forma jejich bytí. K vzniku studu napomáhá nevyváženost člověka mezi smyslem a nárokem jeho duchovní osoby s tělesnou nedostatečností. „Ve studu se zvláštním způsobem stýkají duch a maso, věčnost a časnost, podstata a existence.“⁵⁹ Zvířata ani bohové se nestydí, člověk je ovšem podle Schelera přechod mezi sférou zvířecí a božskou, proto se stydět musí.⁶⁰

Stupňování života je vázáno na existenci pudu individuální sebezáchovy. Objektivní fenomén studu je jev, který podává jako pevnou formu existence to, k čemu ze své strany citově směřuje pocit studu, je to podřízení pohlavnosti celku života. „Ukazuje se, že lidský pohlavní stud je pouze labilní citovou náhražkou za objektivní rytmiku procitání a útlumu vzruchů pohlavního a rozmnožovacího pudu, po nichž u člověka nacházíme jen slabé stopy.“⁶¹

Stud není výlučně pohlavním citem a není to ani sociální cit. Stud existuje jak před sebou samým, tak i před ostatními. Rozlišujeme také tělesně-smyslový stud a duchovně-duševní stud. Stud patří do sféry sebe-citů. Scheler rozlišuje dva pohyby, které regulují pohlavní vztahy, za první je to láska, která je zaměřena na hodnoty a má co činit s oddáním se objektu a kvalifikujícím a individualizujícím principem při vytváření pohlavního vztahu. Za druhé je to smyslový pohlavní pud, který staví na místo hodnot stavy slasti a na místo oddanosti objektu honbu za vlastní rozkoší a zároveň představuje rodový princip pohlavního vztahu.⁶²

To, že je stud individuálním sebeobranným citem neznámá, že se vztahuje vždy jen k jediné osobě, neboť jak se původně můžeme stydět před někým jiným, nebo před sebou samým, můžeme se stydět i za někoho jiného.

⁵⁸ SCHELER, Max. *O studu*. Praha : Mladá fronta, 1993. s. 27.

⁵⁹ SCHELER, Max. *O studu*. Praha: Mladá fronta, 1993. s. 60.

⁶⁰ SCHELER, Max. *O studu*. Praha: Mladá fronta, 1993. s. 64.

⁶¹ SCHELER, Max. *O studu*. Praha: Mladá fronta, 1993. s. 66.

⁶² SCHELER, Max. *O studu*. Praha: Mladá fronta, 1993. s. 72.

Stud bez lásky není možný. Se studem jsou spřízněny i lítost a hrdost. S lítostí je stud spřízněn prostřednictvím stydění se před sebou samým.

Pocit strachu nám dává možnost vytušit nebezpečí, když je ještě daleko a tedy není tolik škodlivé. Stud má velmi málo společného se strachem, avšak daleko více se podobá úzkosti. Shoduje se ve výrazových projevech i v celkovém emocionálním postoji. Schelerovo pojetí úcty je spjato s duševním studem, je předmětem strachu, kdy nás předmět ohrožuje respektem, láskou a uctíváním.⁶³

Podstata studu roste v obratu individua k sobě samému a v pocitu nutnosti jednotlivé sebeobrany proti obecně a na druhé straně v pocitu. Stud se rozděluje na tělesný a duševní. Nejsilnější vitální stud tělesného studu neboli vitální cit studu je pohlavní stud. Pocit tělesného studu předpokládá jen vrstvy smyslového a vitálního pudu a citu, duševní stud předpokládá i existenci duchovní osoby, proto se tělesný stud vyskytuje u člověka všeobecně.

Výchova v nás probouzí nesprávné chápání studu. Především chybí oddělení pohlavní lásky od pohlavního pudu. Proto počítají výklady s láskou, jen jako s jemnější formou pohlavního pudu. Láska je chápána jako následek pohlavního pudu omezeného studem, nikoli jako základ pohlavního studu. Výchova by měla stud ponechat svobodnému vývoji, měla by se vyvarovat jakémukoli zraňování a zahanbování. Výchova by měla člověka učit, aby naslouchal svému hlasu. Výchova má pro stud spíše negativní význam, nemůžeme mluvit o pozitivním. Pohlavní stud je podle Schelera napájen pohlavním pudem, a proto nemůže nikdy potlačit tento pud sám, může nám maximálně zabránit, abychom si ho všímali.⁶⁴

Pohlavní stud patří mezi životné city. Do stejné třídy patří i svěžest, pocit zdraví a nemoci, pocit prožitku a strasti. Patří také do skupiny vitálních impulsů, které není možné lokalizovat v určitých orgánech. Lze je chtěním ovládat, ale nikdy je nemůžeme chtěním zničit či přivodit. Schelerovo pojetí studu není,

⁶³ SCHELER, Max. *O studu*. Praha: Mladá fronta, 1993. s. 84.

⁶⁴ SCHELER, Max. *O studu*. Praha: Mladá fronta, 1993. s. 98.

podobně jako všechny ostatní vitální city, citovou reakcí na něco skutečně daného, ale je citovou předtuchou něčeho teprve přicházejícího.⁶⁵

⁶⁵ SCHELER, Max. *O studu*. Praha: Mladá fronta, 1993. s. 116.

7. Vzdělání

Kdo se chce nechat vzdělávat, nebo vzdělávat druhé, musí pochopit tři základní problémy. Za prvé si musí uvědomit, co je vůbec podstatou vzdělání, za druhé, jak ke vzdělání dochází a za třetí, které druhy a formy vědění a poznání určují proces, při kterém se člověk stává vzdělaným. Vzdělání je podle Schelera kategorií bytí, nikoli vědění a prožívání. Je to universum, které je shrnuto v jedné individuální bytosti. V díle *Můj filosofický pohled na svět* Scheler kritizuje nepochopitelnou povrchnost, která zasáhla vzdělávání v jeho době. Člověka zachvacuje úzkost z narůstající nesvobody a útlaku, který hrozí zánikem země. Vzdělání duše člověka neláká, přestože je pro něho příznačné. Vzdělání je kategorií bytí, nikoli vědění a prožívání. Podstaty všech věcí se v člověku protínají. Svět se ve skutečnosti povznesl k člověku a člověk by se měl povznést ke světu. Při vzdělání by člověk neměl ničím opovrhovat a měl by být odevzdaný. Na tuto strukturu jsou napojené psychické vitální funkce schopné vědomí. Každý proces lze vyvolat cestou vědomí. Tyto podněty se vztahují k určitému celku, ale také k úbytku a smrti organismu, jako nedělitelné jednoty. Pokud pokročíme za anatomické odlišnosti, které musíme chápat funkcionálně, dospějeme podle Schelera k propasti, která odděluje člověka od těch nejvyšších obratlovců. Člověk je totiž vybaven mozkiem a jak bylo prokázáno, spotřebovává nesmírné množství energie, kterou vydává kvůli potravě a například teple. Tuto energii odnímá ostatním orgánům svého těla. Člověk, jako biologický druh, existuje nejkratší dobu, je nejpomíjivější ze všech druhů, ve vývoji života se objevil pozdě a jako první musí čelit zániku druhu.⁶⁶

Je Schelerovo pojetí vzdělání výcvikem? Vzdělání není výcvikem pro něco, například pro povolání či kvalifikaci, naopak veškerý výcvik k něčemu, je tu pro vzdělání, které nemá žádné vnější účely, je pro samotného ušlechtilého člověka. Některých cílů je možné dosáhnout jen pokud se na ně přímo nezaměřujeme. Hodnoty jsou tím nižší, čím snadněji se na ně lze zaměřit a čím

⁶⁶ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 194.

více je třeba je rozdělit, aby se staly přístupnými pro mnohé.⁶⁷ Scheler hovoří o vzdělání dvojím způsobem. Vzdělání je proces vzdělávajícího a vzdělávaného. Vzdělání má doplňovat zkušenosti, člověk by měl mít určité vědomosti a dovednosti. Pravé vzdělání je věděním. Věděním pro panování, věděním vzdělávajícím a věděním spásným.

Vzdělání je zjevné a vždy individuální a jedinečné určení. Není však bezprostředním možným účelem vůle, není chtěním udělat ze sebe umělecké dílo, není sobeckou zaměřeností. Podle Schelera je pravým protikladem záměrného těšení se sebou samým. Člověk není umělecké dílo a nemá být uměleckým dílem. Vznik a vývoj vzdělání, který probíhá za zády záměrů a chtění, se odehrává v procesu svého života na světě a se světem, v překonávání vášní a překážek, v lásce i činu. Ten, kdo je schopen obětovat sebe sama pro ušlechtilou věc, teprve získá své pravé já. Nejúčinnějším a nejsilnějším vnějším prostředkem, který podněcuje vzdělání je to, co musí zvnějšku přistoupit k vůdčí ideji a k individuální vůdčí hodnotě, ke které jsme určeni a která před nás neustále staví práva. Negativní zákony nám spíše říkají, co dělat nemáme, než co dělat máme a čím se máme stát. Rozlišování, zda změnám podléhají formy myšlení, hodnocení a nazírání světa, nebo jen jejich aplikace na rozšiřovaný zkušenostní materiál, je velmi důležité pro sociologii vědění.⁶⁸

Schelerova sociologie vědění odkazuje k Marxovu učení o společnosti. Scheler rozvinul nauku o poměru mezi reálnými a ideálními faktory, přičemž za 3 hlavní skupiny reálných faktorů pokládá krev, moc a hospodářství. Snaží se jít ještě dál, jde mu o to ukázat jak křesťanský spirituální pojem boha souvisí s oduševněním přírody, což uvolňuje cestu novověké vědě. Ukazuje, jak každý noetický přístup ke jsoucnu předpokládá příslušný prožitek hodnoty.⁶⁹

K vzdělání patří vědění, přestože není jasné, kde se vzalo. Scheler rozlišuje dvojí fenomén v sociologii vědění. Za první je kulturní, jejímž předpokladem je teorie lidského ducha a za druhé reálný, který staví na učení

⁶⁷ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 206.

⁶⁸ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 211.

⁶⁹ LANDGREBE, Ludwig. *Filosofie přítomnosti*. Praha: Academia, 1968. s. 120.

o pudové stránce člověka. Chápe, že sociologie se zabývá jevy hromadnými, je dána bytností.⁷⁰

7.1 Vědění

Člověk je vždy dobře vybaven prostředky poznání a je schopen trojího vědění. Za prvé je to vývoj osoby, která ví, že je to vědění vzdělávající. Za druhé by vědění mělo sloužit vývoji světa. Je to vědění vysvobozující čili spásné. Třetí vývojový cíl praktického ovládnutí a přetváření světa v souladu s našimi lidskými cíli a účely je vědění, které má tak jednostranně a výhradně na zřeteli takzvaný pragmatismus. Je to vědění pozitivní vědy.

7.2 Vědění panující

Výkonové, neboli panující vědění slouží technické moci nad přírodou, člověkem a dějinami. Není zaměřeno jen na pouhé takovosti, na podstaty věcí, ale ke konstatování jejich faktické skutečnosti, je vždy stopováním a předpokládaným výzkumem nahodilých obecností. Jeho smyslem není účast, ale distance a vláda. Takové zákony hledáme, abychom ovládli svět a sebe samotné. „Předpovídat lze jen to, co se zákonitě opakuje, a jen to, co se opakuje je možné ovládnout.“⁷¹ Čas a prostor slouží jen naší vůli k ovládnutí reality. Věci na nás působí pouze v pohybu a my na ně opět působíme pohybem. Podle Patočky je to postoj milující, vyhledávající praformy, esence, prafenomény a ideje realizované ve světě.⁷²

⁷⁰ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 83.

⁷¹ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 110.

⁷² PATOČKA, Jan. Předmluva in Scheler, Max. *Místo člověka v kosmu*. Academia, Praha 1968. s. 31.

7.3 Vědění vzdělávající

Druhé vědění je to, které už Aristoteles nazval první filosofií, je to vědění vzdělávající, je to věda o způsobech bytí a základní struktura všeho, co je. Vzdělávající vědění se odlišuje od veškerého vědění tím, že vědění, které se stalo vzděláním, je vědění o kterém už člověk ani neví, jak je získal, nebo odkud je má.

Vzdělávající vědění je to, které je v každé životní situaci připravené, které se stalo druhou přirozeností a přizpůsobuje se určitému úkolu nebo aktuálnímu požadavku. Je známo také jako bytostné vědění. Není to aplikace pojmů, pravidel a zákonů na fakta, ale bezprostřední přijetí a nahlížení věcí v určité formě a vztaženosti ke smyslu. Věci před vzdělancem a jeho duchem stojí ve smysluplné a vznešené formě, aniž by si uvědomoval, že je nějak zformoval. To právě vzdělávající vědění vždy přesně ví, co neví. Ke vzdělání nezbytně patří nějaké předporozumění, které máme automaticky a ani si to neuvědomujeme.

Teoretická definice zní: vzdělávající vědění je včleněné podstatné vědění, kterého dosahujeme na jednom nebo několika málo exemplářích určité věci a které se stalo pravidlem pojmání všech nahodilých zkušeností jedné podstaty. Zkoumáme je prostřednictvím duchovních věd. Existuje vzdělání srdce, vzdělání vůle, vzdělání charakteru a jejich prostřednictvím pak evidence srdce, veškerého cítění a hodnocení. Strukturovaná forma všech aktů mysli je přísně apriorní a vzniká jinak než formy rozumové. Podstatné vědění a prožívání, z jehož funkcí vzniká vědění vzdělávající, se včleňuje do systému druhů lidského vědění. Kolik škol, tolik názorů.⁷³

Obecný pojem vědění se však s definicemi, které se objevují ve filosofii, neshoduje. Vědění musí být určeno tak, aby v jeho definici nebyl žádný z dílčích druhů vědění nebo něco, co už samo zahrnuje vědění či vědomí, to znamená, že musí být vymezeno prostřednictvím pojmů týkajících se nejobecnějších určení. Vědění je vztah bytí, který předpokládá formy bytí celku a části. Je to účast jsoucna na přirozenosti jiného jsoucna, aniž by se ta přirozenost měnila. Vědění

⁷³ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 215.

je tedy pouze tam, kde je takovost přísně identická mimo mysl a zároveň v myslí, tedy jako předmět. Bez tendence přítomné ve jsoucnu, která ví, jak předstoupit ze sebe sama a vykročit k účasti na jiném jsoucím, není možné žádné vědění. Je to láska, oddanost a prolomení hranic vlastního bytí a takovosti. Chápe se prostřednictvím obou hlavních tříd aktů, tedy nazírání a myšlení, respektive mohutnosti obrazů a významů.

Jedná se o zcela protikladné vědění, než je vědění panující. V případě panujícího vědění se hledají časoprostorové zákonitosti světa, toto vědění chce najít postoj, který vyřadí veškeré pudové žádající chování. Je to chování milující, které vyhledává prafenomény a ideje světa. Odhlíží od reálné jsoucnosti věcí, od odporování našemu snažení a jednání. Můžeme ho zakoušet i na předmětech naší fantazie. Pokud k tomuto poznání dospějeme, platí apriori předem, pro všechna pozorovatelná fakta. Je zajištěna platnost podstatových poznatků a poznatků souvislostí mimo oblast reálného světa. Tyto poznatky platí pro jsoucno, jak je o sobě a v sobě. Podstatové poznatky této první filosofie obsahují vlastní rozumové poznatky, které se liší od rozšiřování našeho poznání smyslových daností, které jsou založeny pouze na výsledcích souzení. Pokud se rozum projevuje pouze v životní pudovosti, touhy po nasycení, pohlavním ukojení a moci, nestává se lidským rozumem. Teprve pokud se bude intelekt podřizovat rozumu, stane se něčím lidským. Vše, co člověk na světě rozvrhuje a chápe, má podstatovou povahu. Podstatová struktura i jsoucnost světa musí být převedena na společný nejvyšší základ světa a člověka samého. Eidetické poznání je vlastní rozumové poznání, je přístupné jen člověku, který je schopný povznést se nad skutečnost. Má podstatný vztah k poznání panujícímu. Panující není bez eidetického možné, eidetické mu slouží k založení. Na druhé straně je branou do metafyziky. Toto vědění není podřízeno pudům, žádostem ani vnějším účelům. „Je to vědění „nedané“, v němž místo záměru panování nastupuje milující postoj plný respektu. Je to vědění, jež odpovídá řádu bytí, proto také bytostné vědění.“⁷⁴

⁷⁴ PELCOVÁ, Naděžda. *Filosofická a pedagogická antropologie*. Praha: Karolinum, 2004. s. 124

7.4 Vědění spásné

Třetí vědění je metafyzické či spásné. Odráží se od první filosofie. Je to spojení výsledků pozitivních věd s první filosofií, orientovanou na podstatu, není vázáno na motiv spásy člověka v křesťanství, ale je dovršením rozvoje a kultivace duševních a duchovních sil člověka. Nejdříve směřuje k metafyzice hraničních problémů pozitivních věd, poté k metafyzice prvního řádu a prostřednictvím ní k metafyzice absolutna. Člověk může svou osobu aktivně vytvářet, osoba je monarchicky uspořádanou strukturou duchovních aktů, která představuje jedinečnou sebekoncentraci jednoho nekonečného ducha, v němž je obsažena struktura objektivního světa. Člověk je spolutvůrcem, spolupodporovatelem a spoluuskutečňovatelem ideálního vývoje vznikajícího ve světovém procesu. Podstata rozhodování se ukazuje v lidském bytí. Individuální osoba je zakotvena ve věčném duchu a bytí. Neexistuje obecně platný pohled na svět. Na druhé straně existuje obecně platná metoda, podle které každý člověk může spatřit svou metafyzickou pravdu.⁷⁵ „Toto vědění dovršuje vývoj panujícího a vzdělávajícího vědění a zároveň je jejich překonáním, transcedencí.“⁷⁶

7.5 Uspořádání vědění

Všechny činnosti myšlení a pozorování jsou pouhými operacemi, které vedou k vědění, ale nikdy nejsou věděním samotným. Vědění podle Schelera slouží vývoji. Existují tři hlavní a nejvyšší cíle vývoje, kterým vědění může a má sloužit. Ideje a cit si člověk nevybírání, buď je má sám díky sobě a nebo na tom závisí všechno ostatní. Tento cit v sobě člověk buď má vědomě, nebo nevědomě na základě svého usilování a tradice. Má možnost zvolit si, zda bude tvořit dobré

⁷⁵ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 119.

⁷⁶ PELCOVÁ, Naděžda. *Filosofická a pedagogická antropologie*. Praha: Karolinum, 2004. s. 125

a rozumné či špatné a nerozumné. Jednotu a nedílnou strukturu člověka tvoří vědomí podstaty, sebevědomí, vědomí světa a řeč.⁷⁷

Pořadí mezi těmito věděními je jasné a lze ho sestavit velice snadno. Východiskem je vědění ovládající, které slouží praktickému přetváření světa a možným výkonům, jejichž prostřednictvím je můžeme měnit. Poté následuje vědění vzdělávající, díky kterému jsme schopni rozšiřovat bytí a esenci duchovní osoby. A od vzdělávajícího vědění vede další cesta k vědění spásnému. Tedy k vědění ve kterém nejvyšší základ věcí ví o sobě a o světě, dospívá sám a dosáhne sjednocení se sebou samým. Takzvané vědění pro vědění neexistuje tedy nikde a nikdy existovat nesmí. V dějinách Západu ustupuje vědění vzdělávající a spásné do pozadí. V rámci ovládajícího vědění se v dnešní době dostává do popředí část, která slouží k ovládnutí a řízení vnější přírody. Žádný z uvedených druhů vědění nemůže zastoupit jiný druh. Kde jeden druh vědění potlačuje oba zbývající, nebo jeden z nich tak, že si nakonec nárokuje výhradní platnost a vládu, tam vzniká nesmírná škoda na jednotě a harmonii celé kulturní existence člověka. Indie rozvinula vědění spásné a techniku vitálně duševního. Čína a Řecko vědění vzdělávající, Západ pracovní vědění pozitivních odborných věd.

Scheler se domnívá, že dějiny lidské kultury se budou vyvíjet ve znamení doplňování a nikoli ve znamení jednostranného zavrhovaného druhu vědění na úkor druhého a výlučné péče o to, co je každému kulturnímu okruhu historicky vlastní. Pracovní vědění musí vždy sloužit vědění vzdělávajícímu, pro všechny možné účely člověka, jakožto vitální bytosti. Veškeré vědění je koneckonců od božství a pro božství.⁷⁸

⁷⁷ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003 s. 219

⁷⁸ SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. s. 226.

Závěr:

Scheler své pojetí metafyziky zakládá na citu, který je nejbližší duchovní podstatě. Připouští, že díky metafyzice je bytí více přístupné člověku. Dřívější pojetí Aristotelovi metafyziky, která byla vystavěna na principu látky a formy, Scheler nezavrhuje, naopak jí aktualizuje do současného vývoje filosofie. Jeho nové pojetí ovšem nemůže překonat starou metafyziku, pokud nepřekoná předpoklady, díky kterým se ta minulá rozpadla. Metafyzika není pouhé vzdělávající vědění, je to vědění spásné. To je dovršením rozvoje duševních a duchovních sil člověka. Toto vědění je překonáním panujícího a vzdělávajícího vědění. Člověk je tedy v zásadě schopen trojího vědění. První je vývoj osoby, neboli vědění vzdělávající. Druhé vědění slouží světu a je to vědění spásné, třetí vědění přetváří svět s našimi lidskými cíli.

S pojetím metafyziky a vytvořením trojího vědění souvisí i uspořádání lidských hodnot. Scheler svou hierarchii hodnot nazývá *ordo amoris*, neboli řád lásky. Nižší hodnota neurčuje vyšší, ale vyšší zakládá nižší hodnotu. Scheler rozděluje hodnoty na tři vrstvy. Jsou to hodnoty příjemného a nepříjemného, hodnoty vitálního citění a duchovní hodnoty. *Ordo amoris* je podle Schelera jádrem světového a božského řádu, jehož součástí je i člověk. Pravou podstatu člověka nahlíží pomocí pěti idejí.

Snaží se o srovnání člověka se zvířetem a připouští, že je to velice obtížné. Jedním z hlavních rozdílů je, že zvíře jedná instinktivně, kdežto člověk by se měl umět ovládat. Zvíře nemá sebevědomí a není si samo sebe vědomo.

Vzdělání je proces vzdělávajícího a vzdělávaného, který by měl doplňovat zkušenosti. Proces vzdělání se odehrává během života na světě, kdy překonáváme překážky a vášně.

Ten, kdo je schopný obětovat sám sebe pro ušlechtilou věc, ten teprve získává své pravé já.

Použitá literatura:

Primární

SCHELER, Max. Místo člověka v kosmu. Praha: Academia, 1968. 116 s.

SCHELER, Max. Můj filosofický pohled na svět. Praha: Vyšehrad, 2003. 284 s.
ISBN 80-7021-390-6.

LANDGREBE, Ludwig. Filosofie přítomnosti. Praha: Academia, 1968. 164 s.

Sekundární

SCHELER, Max. Ordo amoris. Praha: Vyšehrad, 1971. 205 s.

SCHELER, Max. O studu. Praha: Mladá fronta, 1993. 171 s. ISBN 80-204-0354.

PELCOVÁ, Naděžda. Filozofická a pedagogická antropologie. Praha: Karolinum, 2004. 202 s. ISBN 80-246-0076-5.

HEIDEGGER, Martin. Bytí a čas. Praha: Oikoymenh, 1999. 488 s. ISBN 978-80-7298-048-2.

REJZEK, Jiří. Český etymologický slovník. Voznice: Leda, 2001. 752. s. ISBN 80-85927-85-3